

Suomen Akatemian nuoren tutkijasukupolven rahoitusuudistuksen sukupuoli- ja yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi

Viranomaisen on yhdenvertaisuuslain 5 § mukaan arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava viranomaisen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia. Viranomaisella on oltava suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain 4 § velvoittaa viranomaisia edistämään kaikessa toiminnassaan tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä luomaan ja vakiinnuttamaan sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan tasa-arvon edistäminen niin asioiden valmistelussa kuin päätöksenteossakin.

Suomen Akatemia on voimassa olevassa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmassaan asettanut toimenpiteiksi muun muassa sellaisten keinojen määrittelyn, joilla tuetaan työn ja perheen yhteensovittamista sekä naisten tutkijanuraa kaikissa rahoitusmuodoissa. Tämän lisäksi selvitetään liikkuvuusvaatimuksen vaikutuksia hakijoiden määriin ja sukupuolijakaumaan. Akatemian päätöksentekoaikojen seuraavat sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumista tutkimusrahoituksesta päätettäessä. Erityisesti seurataan uusien rahoitusmuotojen tai nykyisiin tehtyjen muutoksien vaikutusta tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen.

Tässä vaikutusarvioinnissa pyritään tunnistamaan uudistetun rahoitusmuodon mahdollisia vaikutuksia 1) työn ja perheen yhteensovittamiseen, 2) tutkijan arvioinnin yhdenvertaisuuteen, 3) hakukelpoisuuskaavojen aiheuttamaan sukupuolijakaumaan sekä 4) kansainvälisten hakijoiden asemaan. Lisäksi esitetään suunnitelma tarvittavista seuranta- ja muista toimenpiteistä.

Onko uudistetulla rahoitusmuodolla nähtävissä olevia vaikutuksia työn ja perhe-elämän yhteensovittamisessa?

Uudessa akatemiaturkijan rahoitusmuodossa luovutaan tähän asti käytössä olleesta liikkuvuusedellytyksestä.

Akatemian nuoren tutkijasukupolven tutkijatehtävien rahoitusmuodoissa on vuodesta 2016 alkaen ollut voimassa ns. liikkuvuusedellytys. Hakijalta on edellytetty, että hän on ennen tehtäväkauttaan työskennellyt muualla kuin väitöskirjatyön tutkimusympäristössä (ulkomailla tai Suomessa) vähintään 6 kuukauden ajan, ellei hän hae tutkijan tehtävää toiseen tutkimusympäristöön. Toisella tutkimusympäristöllä voidaan tarkoittaa kansallista tai kansainvälistä tai sektorien välistä uutta ympäristöä.

Vaikka Akatemia ei siis edellytä ulkomaille muuttoa eikä välttämättä edes paikkakunnan vaihtamista, on liikkuvuusedellytys koettu tutkijakunnassa vaikeaksi erityisesti perheellisten tai muuten hoivavastuussa olevien kohdalla. Tutkijakunnasta kuuden vuoden aikana saadun palautteen mukaan on ilmeistä, että liikkuvuuden toteuttaminen laadukkaalla ja tutkimustyötä aidosti tukevalla tavalla on osoittautunut useissa tilanteissa perheellisille vaikeaksi.

Keräsimme uudistetun rahoitusmuodon tutkijoille osoitetussa sidosryhmäkyselyssä tutkijoiden näkemyksiä perhe-elämän ja tutkimustyön yhteensovittamisesta kysymyksellä

Millaisia perhe- ja yksityiselämän ja tutkijan työn yhteensovittamiseen liittyviä haasteita olet kohdannut ja/tai tunnistat? Miten rahoituksen tulisi joustaa, jotta helpotettaisiin työn ja perheen/yksityiselämän yhteensovittamista?

Avovastauksia tuli 640 kpl (yhteensä vastaajia 828). Alustavan analyysin mukaan näistä noin 60 % koski nykyistä liikkuvuusedellytystä ja hankaluuksia yhdistää sen vaatimuksia perhe- ja yksityiselämään. Muista haasteista mainittiin usein tutkimustyön yleiset vaatimukset, pitkät työpäivät ja työsuhteen epävarmuus. Positiivista palautetta kyselyyn vastanneilta tuli mahdollisuudesta pidentää hakukelpoisuutta tai rahoituskautta perhevapaiden perusteella.

Liikkuvuusedellytyksestä luopumisella yhtenä uudistetun rahoitusmuodon hakukelpoisuusperiaatteena voidaan näin ollen parantaa hakijoiden kokemusta perhe-elämän ja työn yhteensovittamisen mahdollisuuksista. Avovastausten ja aiemmin saadun palautteen perusteella tämä koskee erityisesti pienten lasten vanhempia, yksinhuoltajia ja muussa hoivavastuussa olevia hakijoita. Uudistuksella voidaan täten olettaa olevan yhdenvertaisuutta edistäviä vaikutuksia, sillä se parantaa perheellisten tai hoivavastuullisten hakijoiden asemaa.

Uudistetun akatemiaturkijan rahoitusmuodon arviointikriteereissä painotetaan rahoituspäätösten perusteiden mukaisesti hakijan kokemusta ja suunnitelmaa erilaisissa tutkimusympäristöissä työskentelystä ja tutkimusyhteistyön erilaisista muodoista sekä hakemuksen kansainvälistä ulottuvuutta. Hakuilmoituksessa tuodaan esille fyysisen liikkuvuuden lisäksi myös muut mahdolliset tavat näiden kriteerien toteuttamiseksi, jotta liikkuvuusedellytyksestä luopumisen myönteiset vaikutukset yhdenvertaisuuden edistämiseksi toteutuvat.

Mahdollisuus pidentää rahoituskautta perhevapaiden tai pitkäaikaisen sairauden vuoksi tulee säilymään uudistetussa rahoitusmuodossa entisin ehdoin.

Tutkijan arviointiin liittyvät kysymykset

Akatemian rahoitusta koskevan yleisen linjauksen mukaisesti myös uudistettu rahoitusmuoto toteuttaa Akatemian yleisiä linjauksia sukupuolinäkökulman ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi rahoittamassaan tutkimuksessa. Uudistetun akatemiaturkijan rahoitusmuodon hakemusten tieteellisessä arvioinnissa kiinnitetään rahoituspäätösten perusteiden mukaisesti erityistä huomiota hakijan urakehitykseen ja itsenäisyyteen tai itsenäistymiseen. Itsenäisyys on vaikeasti määriteltävä arviointikriteeri ja mahdollistaa

siten myös epätasa-arvoisen kohtelun. Ruotsin Vetenskapsrådetin 2017 julkaisemassa tarkastelussa (Söderqvist et al. (2017). A Gender-Neutral Process? Gender equality observations in the Swedish Research Council's review panels 2016. Stockholm: Swedish Research Council) saatiin viitteitä siitä, että verrattaessa samantasoisiiin mieshakijoihin naishakijoiden itsenäisyyttä kyseenalaistetaan useammin tieteellisissä arviointitilanteissa.

Akatemia on sitoutunut vastuullisen tutkijanarvioinnin periaatteisiin (Tutkijanarvioinnin hyvät käytännöt. Vastuullisen tutkijanarvioinnin kansallinen suositus. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 5:2020. Vastuullisen tutkijanarvioinnin työryhmä. Tieteellisten seurain valtuuskunta. TSV & TJNK: Helsinki.). Uudistetun rahoitusmuodon arviointikriteeristöön, arvioinnin käytännön toteuttamiseen sekä päätöksenteon tasa-arvoisuuteen ja yhdenvertaisuuteen on kiinnitettävä suunnitelmallista huomiota.

Arviointikriteerien ja päätöslinjausten yhdenvertaisesta soveltamisesta järjestetään syksyllä 2022 ja keväällä 2023 ohjeistusta ja neuvontaa arvioijille, toimikunnille, paneelivastaaville ja esittelijöille. Akatemian tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusryhmä osallistuu ohjeistuksen suunnitteluun.

Mahdollisia viitteitä tasa-arvoisuuden tai yhdenvertaisuuden vaarantumisesta tai muista ongelmakohtista seurataan virkahenkilöiden, arvioijien ja päätöksentekijöiden haastattelujen sekä tilastotiedon avulla. Tarvittaviin toimenpiteisiin ryhdytään tilanteen niin vaatiessa.

Onko uudistetun rahoitusmuodon hakukelpoisuuden kaventamisella akateemisen iän suhteen nähtävissä olevia sukupuolivaikutuksia?

Sukupuolijakaumaa on tarkasteltu laskennallisesti vertaamalla tutkijatohtorin ja akatemiatutkijan hakutilastoja vuosilta 2016–2020 sekä vertaamalla näiden vuosien keskimääräisiä hakemusmääriä tilanteeseen, jossa hakukelpoisuutta tulevaisuudessa kavennettaisiin. On huomioitava, että hakukriteerien ja muiden hakehtojen muuttuessa hakijakunta saattaa muuttua myös muista kuin akateemiseen ikään liittyvistä hakukelpoisuussyistä. Tarkastelu on tehty toimikunnittain.

Näiden tilastojen valossa näyttää siltä, että hakijoiden sukupuolijakaumassa ei ole merkittävää vaihtelua suhteessa akateemiseen ikään (vuosia tohtorintutkinnosta). Tästä poikkeuksen muodostavat luonnontieteen ja tekniikan toimikunnan tutkijatohtorihakijat. Kun alle 2 vuotta sitten tohtorintutkinnon saaneet hakijat rajataan pois hakukelpoisuuden piiristä, luonnontieteen ja tekniikan toimikunnan naishakijoiden hakemusten määrä pienenee laskennallisesti 3 %-yksikköä enemmän kuin saman toimikunnan hakemusmäärät keskimäärin (-26 % vs. -23 %). Yli 7 vuotta sitten tohtorintutkinnon saaneiden hakijoiden rajaaminen ulos haun piiristä vähentää laskennallisesti luonnontieteen ja tekniikan toimikunnan naishakijoiden hakemuksia 5 %-yksikköä enemmän kuin hakemuksia keskimäärin (-37 % vs. -32 %).

Luonnontieteen ja tekniikan aloilla on selvä sukupuolijakauman epätasapaino. Kaikista tutkijatohtori- ja akatemiatutkijahakemuksista on naisten jättämiä vuosina 2016–2020 ollut keskimäärin 24 %. Naisten tutkijanurien edistäminen kuuluu Suomen Akatemian tiedepoliittisiin tavoitteisiin. Vaikka kokonaisvaikutuksiltaan tämän rahoitusmuotouudistuksen voidaan katsoa olevan tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävä, on naisten pieneen osuuteen luonnontieteen ja tekniikan tutkimusaloilla

sekä hakukelpoisuuden rajoituksen osuutta edelleen pienentävään vaikutukseen syytä kiinnittää huomiota.

Onko uudistetun rahoitusmuodon hakuehdoilla nähtävissä olevia yhdenvertaisuusvaikutuksia kansainvälisten hakijoiden kohdalla?

Myös kansainvälisten hakijoiden osuuksia on tarkasteltu laskennallisesti vertaamalla tutkijatohtorin ja akatemiaturkijan hakutilastoja vuosilta 2016–2020 ja vertaamalla näiden vuosien keskimääräisiä hakemusmääriä tilanteeseen, jossa hakukelpoisuutta tulevaisuudessa kavennettaisiin. Kansainvälisenä hakijana tässä tarkastelussa pidetään hakijaa, jonka kansalaisuus on muu kuin Suomen. Edelleen on huomioitava, että hakukriteerien ja muiden hakehtojen muuttuessa hakijakunta saattaa muuttua myös muista kuin akateemiseen ikään liittyvistä hakukelpoisuussyistä.

Tarkasteluissa on laskettu aiempien vuosien hakemusmäärien perusteella kansainvälisten hakijoiden osuutta, kun hakukelpoisuutta rajataan alkupäästä 2 vuoteen ja loppupäästä 7 vuoteen tohtorintutkinnosta. Tarkastelu on tehty toimikunnittain. Kansainvälisten hakijoiden hakemusten voidaan ennustaa kaikissa toimikunnissa vähenevän vähemmän kuin kansalaisuudeltaan suomalaisten hakemusten. Näin ollen laskennallisesti on odotettavissa, että kansainvälisten hakijoiden osuus nousee.

Kun tutkijatehtävissä otettiin vuonna 2016 käyttöön liikkuvuusedellytys, kansainvälisten hakijoiden osuus kasvoi kaikissa toimikunnissa huomattavasti (verrattaessa vuosia 2015 ja 2017 toimikunnasta riippuen 5–28 % -yksikköä). Tämä johtui lähes yksinomaan kansalaisuudeltaan suomalaisten hakijoiden määrän laskusta. Liikkuvuusedellytyksen myöhemmissä tarkasteluissa ja palautteen perusteella on arvioitava, että edellytyksen tarkoituksenmukainen täyttäminen on tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kannalta monille vaikeaa. Kansainväliset hakijat ovat useimmiten suorittaneet tohtorintutkintonsa ulkomaisessa yliopistossa, joten heidän kohdallaan liikkuvuusedellytys täyttyy usein ”automaattisesti”. Siksi voidaan arvioida, että liikkuvuusedellytyksestä luopumisen avulla voidaan palauttaa tilanne, jossa kaikilla hakijoilla on yhtäläinen mahdollisuus hakea ja osoittaa itsenäistymisensä hakemuksessaan ilman liikkuvuuteen liittyviä kelpoisuusehtoja.

On huomattava, että esimerkiksi perheen ja tutkimustyön yhdistämisen vaikeudet liikkuvuuden toteuttamisessa tai naistutkijoiden aseman ongelmat koskevat myös kansainvälisiä hakijoita. Jatkotarkastelussa ja seurannassa tulee huomioida ryhmät, joilla saattaa olla monia yhtäaikaista haasteita omassa tutkimustyössään.

Aloitamme systemaattisen tilastoinnin mahdollisia jatkotoimenpiteitä varten

Akatemia alkaa syksystä 2022 lähtien kerätä systemaattisesti tietoa akatemiaturkijahakemusten sukupuolijakaumasta ja kansainvälisten hakijoiden osuuksista. Kokoamme kattavat tiedot hakijoiden lukumääristä ja osuuksista sukupuolen ja kansalaisuuden mukaan akatemiaturkijan rahoitusprosessin jokaisessa vaiheessa: hakemuksissa, arviointimenestyksessä ja rahoituspäätöksissä. Tietoja kerätään myös toimikunnittain, tutkimusaloittain ja luokiteltuna sekä biologisen että akateemisen iän mukaisesti. Tietoja kerätään 3–4 vuoden ajalta, minkä jälkeen niitä verrataan mahdollisimman kattavasti vastaaviin

SUOMEN AKATEMIA

tietoihin ajalta ennen akatemiaturkijauudistusta. Tietojen ja vertailun pohjalta tehdään arvio mahdollisista tarvittavista toimenpiteistä.

Mikäli tämän pohjalta arvioidaan tarpeelliseksi, Akatemia aloittaa keskustelut tasa-arvon ja/tai yhdenvertaisuuden suhteen mahdollisten ongelmalliseksi arvioitavien alojen tärkeimpien tutkimusorganisaatioiden sekä muiden alan toimijoiden kanssa. Keskustelujen tavoitteena on löytää yhdessä toimenpiteitä, joilla esimerkiksi kyseisten alojen nuoren tutkijasukupolven tutkijoiden sukupuolijakaumaa voitaisiin tasapainottaa tai kansainvälisten ja suomalaisten tutkijoiden yhdenvertaisuutta parantaa.